

लक्ष्मीकान्तशिक्षा

प्रणम्य नारायणपादपङ्कजे
समस्तलोकत्रितयार्तिहारिणी
करिष्यते वेदपदानि पाठतो
निरुप्य चोद्धस्वर निर्णयो मया १
अन्तोदात्तं पदं चेदमाद्युद्धमिदमीदृशम्
नियमो न कृतः कैश्चित्कस्मिंश्चित्स्वरलक्षणे २
एकादेशो यवादेश उदात्तस्संहितागमे
ओदेदलोप्युपात्तो यो विषयो लक्षणस्य सः ३
अन्तोदात्तं पदं यत्स्यादाद्युदात्तं तथैव च
एवं द्वैथं पदं ज्ञातुमिदं शास्त्रं प्रणीयते ४
अत्रान्तोद्धस्वरं पूर्वमकारादिक्रमेण तु
आद्युद्धं च ततो नेत्रक्रमेणैव च गृह्णते ५
नानात्वमिङ्गयभूतानां पदानामत्र चेष्यते
व्यस्तान्यभिविनिप्रैतान्यन्तोदात्तपदानि तु ६
अद्यान्योऽश्वतरोऽस्यकर्त्तश्चुवीताङ्गांश्वपोऽप्रति
अभिप्रीता उखापूर्वोऽस्योशानेदीश्वरः परः ७
असामा त्वन्तराजामाचार्यमाकवाक्षण्यावमा
अन्याधिचरणाधर्यस्तास्थ्नाष्टमेऽष्टाष्टका तथा ८
आमयाव्याङ्गिरस्यैतोरास्वाप्नात्मैतुमार्तवः
आर्तीरालिखिताग्नेय्यापयितारम्भाश्चिन ९
आदित्याग्रयणीतृष्णोद्वेतावग्रहवर्ति च
इषेषित इहेद्धे स्प्युइति ईशान ईश्वरः १०

ईर्मोस्त्रोरवोक्षचोतोत्याप्यूर्जा चोर्ध्वच्यृचा तथा
 एवैचैकादशी चैष एग्येतैनैत ऐन्द्रिया ११
 ऐन्द्रवायव कुर्वीतदत्तं पूर्वं कथा कृता
 कृत्वा कृष्णाकृशक्रोडः कर्ताकृरा तथैव च १२
 कुम्भ्या काव्यः क्षुधा गत्वा गृहीत्वा गर्दभोगिरा
 गायत्रिया गायत्री च गाता घोरा घृताप्यथ १३
 चन्द्रचन्द्रा चतुर्थं तु चनचित्र चतुर्थ्यपि
 चित्वान्तरिक्षे चिन्वीत चिनुते पूर्वमिङ्गयतः १४
 छाया च छादयित्वा च ह्यतिष्ठत परं जहि
 जाजित्वा जनिता जिह्वा जुषाणा जात स्त्वेङ्गयतः १५
 तेमधुः प्रतिवित्तायुरम्बेसन्त्वा बृहस्पतिः
 त्रातमीतीक्षणतृप्तश्च त्सारीदध्नादिवादिशि १६
 द्रूणानो दक्षिणा दीक्ष्या दशमे दशमीदिवः
 दीक्षयित्वा दिशो देवी देव्या दक्षिणानो दिशः १७
 देवावग्रहवर्ति स्याद्वापरोदिविदिक्षु च
 धित्वाधर्ता ध्रुवा धाता धा धिया नवमे ननु १८
 नाराशंसोऽथ नावा च नेता पूषा पथा पुरा
 पोषयित्वुपरः पुत्रः पृथिव्या पृथिवी पिता १९
 परमेष्ठी प्रियः पर्णः पर्यारि परमा पृणे
 प्रस्थाता प्रथमा पङ्क्षया पावकः परमः पदा २०
 पत्यः प्रेणा पिशाङ्गश्च पवयित्वा पिशाङ्गिला
 प्रोक्षिता इषिता इद्ध आप्नुक्षित अक्षितम् २१

उतेतिरशितं चेति परेष्वेतेषु पञ्चमे ॥ २२
पित्रा पश्चा ततः पृष्ठा पिङ्गला बृहती तथा
बृहत्या बार्हस्पत्या च ब्रह्मा ब्राह्मण एव च २३
बद्धाभूत्वा तथाभित्वा भक्षयित्वा च भिन्धि च
भागो भूता तथाभासा भृत्वा भूम्ना मना मृधा २४
महिना महिमा मन्द्रा मनीषा मध्यतो मृदा
मिन्दा मात्रे तु मित्रो हर्मैत्रावरुणमानवी २५
मार्जयित्वा तथा मातामायामूर्धा च गुञ्चवै
माधा याजयतं यज्ञे समीची इहि वर्चसम् २६
पुनः स्योना सदा शेवाचैशरत्रे अथ यज्ञिया
हिरण्यमुपरात्रश्चास्यैते पूर्वेषु नेष्यते २७
मासीयन्तायतायाच्चा यज्ञे यज्ञे यदा यमः
यूष्णा येयमयुक्तश्च याजी यो योजनेऽथ या २८
रोके च रजता रात्रो रुद्रा रथ्याथ रुद्र च
रूपी रुद्रस्तथा राका रूपा रक्त्वा तदोच्यते २९
लोके लेशे वशा वस्त्राविदानो विश्ववास्तु च
वरिणा वाव वर्तन्या वावृथाना वृथा विशा ३०
वारुण्या वरुणी विष्टो विष्टा वक्ता वपाविशि
वेतसे वत्सरो वज्री वाचो विंशस्तु वि ३१
इति लक्ष्मीकान्त शिक्षा समाप्ता

इति लक्ष्मीकान्तशिक्षा

From “Lakṣmīkāntaśikṣāvyākhyā” in Lokesh Chandra and Raghu Vira, *Sanskrit texts on phonetics: A collection of Śikṣā texts*, International Academy of Indian Culture, 1981, pp. 290-307.